

Kwetsbaar op afstand

Kwetsbaar op afstand

Verhalen uit coronatijd

*Onder redactie van
Danny de Vries en
Laura Muns*

Amsterdam University Press

Dit project wordt mogelijk gemaakt door: ZonMw

Afbeelding omslag: © Laura Muns

Afbeeldingen binnenwerk: © Laura Muns

Waarvan afbeelding voorwoord (p. 14): © Donald van Tol

Ontwerp omslag: Sander Pinkse Boekproductie

Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 94 6372 736 5

e-ISBN 978 90 4855 487 4

NUR 740

© D. de Vries, L. Muns / Amsterdam University Press B.V., Amsterdam 2021

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Inhoud

Voorwoord: De vraag van Daaf <i>Donald van Tol</i>	9
Een studie tijdens de eerste COVID-19 periode in Nederland <i>Danny de Vries</i>	13
Hoe we de studie deden	16
Over dit boek	19
De impact van COVID-19 op sociaal kwetsbare mensen <i>Jeannette Pols, Amade M'charek, Julia van Weert & Danny de Vries</i>	21
Samenwerking en rust	21
Eenzaamheid	22
Gebrek aan perspectief	24
Sociaal contact	26
Veiligheid	27
Schipperen tussen besmettingen en kwaliteit van leven	29
Versoepeling leidt tot verwarring en ongelijkheid	30
Digitale zorg: mogelijkheden en grenzen	32
Sociale ruis	34
Nieuwe manieren van sociale omgang	36
Verhalen uit coronatijd <i>Laura Muns</i>	39
Daaf: Een zuurstofarme tijd <i>(Opgetekend door) Marianne van Bakel</i>	40
Geraldien: Beschermd en in de steek gelaten <i>(Opgetekend door) Marianne van Bakel</i>	44
Donna Maria: Blij met het sociaal isolement <i>(Opgetekend door) Saskia van Geel</i>	50

Lenie: Het is belangrijk om vriendelijk tegen elkaar te zijn	54
<i>(Opgetekend door) Saskia van Geel</i>	
Gülec: Zorg voor mijn beide ouders uit Turkije	58
<i>(Opgetekend door) Carolien Smits</i>	
Charly: Mijn vrouw in het verpleeghuis. Toen kwam corona.	64
<i>(Opgetekend door) Carolien Smits</i>	
Nordin: In een portakabin	69
<i>(Opgetekend door) Christien Muusse en Michel Planije</i>	
Ingrid: Dakloos in coronatijd	75
<i>(Opgetekend door) Christien Muusse en Michel Planije</i>	
Edwin: Ik vind de coronaregels raar	79
<i>(Opgetekend door) Rick Kwekkeboom</i>	
Mireille: Ik zou toch graag wat meer reuring willen hebben	84
<i>(Opgetekend door) Rick Kwekkeboom en Pauline Willems</i>	
Kirsten: Op een gegeven moment moet je elkaar gewoon zien	87
<i>(Opgetekend door) Leonie Dronkert</i>	
Thijs: We gaan niet, tenzij...	92
<i>(Opgetekend door) Sanne Boersma</i>	
Lessen en beleidsaanbevelingen over sociaal kwetsbare mensen uit de eerste COVID-19 periode	97
<i>Jeannette Pols, Amade M'charek, Julia van Weert & Danny de Vries</i>	
Het belangrijkste probleem: verlies van zin, dagbesteding en structuur	98

Het mogelijk maken en stimuleren van essentieel sociaal contact	99
Mantelzorgers en cliënten beslissen mee	100
Sociale netwerken	101
Het bevorderen van de zin in het leven en iets betekenen voor de samenleving	101
Kleinbehuisde zorgorganisaties	103
Het begrijpelijk maken van regels	103
Het faciliteren en ontwikkelen van digitale zorg	105
Nawoord: De spiegel van Daaf <i>Danny de Vries</i>	107
Noten	109
Bibliografie	115
Over de auteurs	119

Voorwoord: De vraag van Daaf

Donald van Tol

‘Wat is voorzichtig zijn?’ vraagt de zeventigjarige vrijwilliger Daaf, één van de geïnterviewden in dit boek, zich af ten tijde van de eerste lockdown in maart 2020. Het is de grote vraag van deze tijd waarin de corona-crisis zich ontpopt als ultieme test voor de leefbaarheid van onze risico-samenleving. In het overheidsbeleid kwam ‘voorzichtig zijn’ tot uiting in steeds strengere gedragsregels om besmetting te voorkomen, intensive care (IC) zorg te ontzien en het aantal COVID-19-doden te minimaliseren. ‘Voorzichtig zijn’ begon met hygiënische voorschriften als 1,5 meter afstand houden en handen wassen en groeide uit tot vrijheidsbeperkende maatregelen als bezoekverbod, winkelsluiting en avondklok. Het nieuwe voorzichtigheidsregime leidde het afgelopen jaar tot veel debat waarin zowel brede instemming als fel protest klonk. Talloze partijen lieten van zich horen: horeca-ondernemers, leraren, kappers en zorgverleners roerden zich. De verhalen in dit boek laten mensen aan het woord die nog maar nauwelijks werden gehoord maar wier levens niet minder werden geraakt: kwetsbare ouderen, mensen met ernstige psychiatrische problemen of met een beperking, mensen zonder dak of thuis, gezinnen in onveilige situaties, hun mantelzorgers en de zorgprofessionals die met hen werken. Wat was de impact van de lockdown op het leven van deze mensen? Wat betekent ‘voorzichtig zijn’ voor hen?

Van Dale leert ons dat ‘voorzichtig’ de optelsom is van ‘voor’ en ‘zien’. Wat zie je als je vooruitkijkt? Waarop richt zich je blik zich, zie je mogelijkheden of vooral gevaar? En wat betekent dat voor je handelen nu? Voorzichtig is hij

die behoedzaam handelt en rekening houdt met wat zou kunnen gebeuren. Dus vraagt de 70-jarige Daaf zich in zijn dagboek af of hij, nu er een virus rondwaart, nog wel zijn tuin in kan. Naar de supermarkt gaat hij niet meer, maar ook zijn bezorgde boodschappen baren hem zorgen. Zijn die niet infectiegevaarlijk? Kan hij ze zo gebruiken of moet hij ze eerst ontsmetten?

Dit boek toont hoezeer ‘voorzichtig zijn’ ten tijde van de eerste lockdown primair werd gedreven en verengd door het angstige vooruitzicht van de dood: mensen konden sterven en IC’s zouden kunnen worden overbelast waarbij dokters volgens het gevreesde ‘zwarte scenario’ sommigen de toegang moesten ontzeggen, met als resultaat nóg meer doden. De verhalen van de geïnterviewden richten de blik echter niet vooruit (‘voorzichtig’) maar kijken aandachtig achterom. Die blik naar achter maakt soms schrijnend zichtbaar welke waarden er naast ‘(over)leven’ voor de geïnterviewde groepen nog meer op het spel stonden. In dit retrospectief komen de onderzoekers tot de conclusie dat andere waarden (sociaal contact, zingeving, iets betekenen voor anderen) ten behoeve van ‘voorzichtigheid’ in enge zin soms werden veronachtzaamd, en komen zij tot waardevolle aanbevelingen om ook die andere waarden beter tot hun recht te laten komen.

Daarmee dringt zich opnieuw de vraag van Daaf op (‘wat is voorzichtig zijn?’) en leert dit onderzoek dat we ‘voorzichtig zijn’ weer meer in klassieke zin moeten begrijpen. Dat wil zeggen, op de manier zoals dat verschijnt in het Latijnse *prudentia* (verstandigheid) en in het Grieks *phronesis* (praktische wijsheid). Aristoteles, zoon van een arts, zag praktische wijsheid als essentiële deugd voor Het Goede Leven. Praktische wijsheid laat zich omschrijven als de kunst om een situatie te ‘lezen’ en een zorgvuldige

afweging te maken in het moment die je in staat stelt het juiste te doen. ‘Voorzichtig zijn’ impliceert dan niet het door vrees gedreven uitbannen van ieder risico, maar betekent soms juist risico’s aanvaarden om andere waarden tot bloei te laten komen. Terugblikkend lijkt ook Daaf tot dat inzicht te komen als hij aan het slot van het interview zegt: “Misschien moet ik op den duur toch gaan accepteren dat een bepaalde mate van onveiligheid blijvend is. Dat was natuurlijk ook zo voor corona en toen heb ik me er ook niet door tegen laten houden.” (p.21)

De interpretatie van ‘voorzichtig zijn’ als praktische wijsheid is soms herkenbaar in overkoepelende ideeën over volksgezondheid en zorg. Zo breekt de laatste decennia het inzicht door dat gezondheidszorg meer is en moet zijn dan een strijd tegen ziekte en een streven naar een zo lang mogelijk leven. De ‘capabilities benadering’ – ontwikkeld door Amartya Sen en Martha Nussbaum en uitgewerkt voor het zorgdomein door Shridar Venkatapuram – is een sprekend voorbeeld van zo’n visie die verder kijkt. De benadering stelt overheden voor de opdracht om de voorwaarden te scheppen waaronder mensen zoveel mogelijk tot bloei kunnen komen en hun mogelijkheden (*capabilities*) kunnen benutten om een waardig leven te leiden. In dat licht valt op dat de overheid met haar Corona-beleid zich eerst en vooral heeft gericht op die ene capability: ‘leven’ en ‘lichamelijke gezondheid’, met als gevolg dat andere capabilities (zoals verbeeldingskracht; gevoelens; sociale banden en spel) werden ingeperkt en, achteraf bezien, soms werden veronachtzaamd.

De verhalen in deze bundel tonen hoe sociaal kwetsbare mensen dit ervoeren. En de op etnografisch onderzoek gestoelde aanbevelingen van de onderzoekers bieden aanknopingspunten waarmee de vraag van Daaf (‘wat is

voorzichtig zijn') ook op beleidsniveau een rijker antwoord kan krijgen. Een antwoord dat rekening houdt met meer perspectieven dan het biomedische en met meer waarden dan 'veiligheid' – in enge zin -- alleen. 'Voorzichtig zijn' is verstandig zijn en het betrachten van praktische wijsheid. En dat vraagt ook in tijden van Corona en andere pandemieën om een overheidsblik die breder is dan de medisch-epidemiologische blik van de viroloog alleen.

Donald van Tol

Groningen, 26 maart 2021